

PUBLIEKRECHTELIJKE SAMENWERKING OVER DE GRENS

Kernbegrip in de (tegenwoordige) onderlinge verhouding tussen de staten van het Europese vasteland is interdependentie. Meer en meer moeten overheden erkennen dat ze in nationaal bestek bepaalde problemen niet kunnen oplossen en met overheden uit andere landen moeten gaan samenwerken.

Op het niveau van de zogenoemde lagere overheden doet dit probleem zich vooral nabij de landsgrenzen gevoelen. Effectief en efficiënt bestuur aan weerszijden van die grenzen (denk aan ruimtelijke ordening, milieu en infrastructuur) vereist samenwerking over de grens. Met het oog hierop is in Benelux-verband recentelijk een overeenkomst geconcentreerd die een basis voor afzonderlijke grensoverschrijdende samenwerkingsvormen moet bieden (1). In de onderstaande beschouwing wordt deze overeenkomst nader onder de loep genomen. Daarbij zal de aandacht vooral uitgaan naar de ruimtelijke ordening en het milieubeheer.

Achtergronden

Locale overheden in de grensstreken van de Benelux ervaren de belemmeringen van de landsgrenzen wel heel direct. Zo is het bijvoorbeeld zinloos voor een Nederlandse grensgemeente om op eigen terrein een recreatiegebied te situeren als tegelijkertijd meteen aan de andere zijde van de landsgrens de oprichting van zware chemische industrie wordt overwogen (en vice versa!). Voor overheden aan (weerszijden van) de grens is er dan ook alle reden toe om over en weer (dat wil zeggen over de grens) tot afstemming van beleid te komen. Toch liggen de zaken niet zo eenvoudig. De landsgrenzen markeren immers veelal ook een verschil in nationale belangen en normen. Te denken valt bijvoorbeeld aan het nationale belang dat strekt tot spreiding van industriële nijverheid over verschillende regio's en het belang om de verkeerstechnische infrastructuur te verbeteren. Ook de prioritering van belangen kan uiteenlopen, denk aan de verhouding tussen het werkgelegenheids- en het milieubelang. In verband daarmee wil ook de nationale normstelling wel eens uiteenlopen; materieel doordat het ene land strengere normen hanteert dan het andere, formeel doordat besluitvormingsprocedures verschillen. Niettemin zijn de praktische aanleidingen om waar mogelijk toch tot overleg, afstemming en (zo mogelijk) tot samenwerking te komen te beduidend om maar bij voorbaat de moed op te geven. Zo is de ontwikkeling in Zeeuws-Vlaanderen zo zeer afhan-

kelijk van de plannen in de Antwerpse regio dat overleg onontkoombaar is; in de provincie Limburg zijn er meerdere grensoverschrijdende problemen, zoals een nieuwe oost-west baan voor vliegveld Beek met alle gevolgen voor Lanaken (België) en omstreken, de bruinkoolwinning in Duitsland met de mogelijke gevolgen voor het Limburgse grondwater, de plannen voor de opwekking van kernenergie in Andenne (België), enzovoorts, enzovoorts. Al met al is het voor lagere overheden onmogelijk om de ontwikkelingen over de grens maar te negeren. Meer recent is - vaak in aanleg op informele basis - gezocht naar vormen voor lokale contacten over de grens, maar veel heeft dit klaarblijkelijk (2) nog niet opgeleverd. Zo richtte de gemeente Eysden (Zuid-Limburg) zich kort geleden tot de Limburgse universiteit voor advies omtrent de grensoverschrijdende problematiek, pogingen om in de praktijk tot oplossingen te komen faalden tot nog toe.

Op internationaal niveau werden de signalen van de overheden aan weerszijden van de grens aanleiding om te beraadslagen over een kader voor grensoverschrijdende samenwerking van overheidslichamen en organen. In het kader van de Raad van Europa werd op 21 mei 1980 in Madrid de zogenoemde European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities and Authorities vastgesteld (3). Deze door Nederland in 1981 ondertekende overeenkomst moet dienen als een raamwerk waarbinnen afzonderlijke akkoorden of overeenkomsten kunnen worden aangegaan om samenwerking over de grenzen heen mogelijk te maken. De overeenkomst - in feite een kader- of raamovereenkomst - heeft geen bepaalde beleidssector op het oog, zodat, mede aan de hand van daartoe ontwikkelde modellen op allerlei gebieden grensoverschrijdende samenwerkingsovereenkomsten inpasbaar zijn.

Het is deze kaderovereenkomst geweest die de vergadering van regeringshoofden en ministers van Buitenlandse Zaken van de Benelux lidstaten er op 10 november 1982 toe bracht een onderzoek te gelasten naar de mogelijkheid om op Benelux-niveau een kaderovereenkomst te sluiten inzake samenwerking tussen samenwerkingsverbanden of autoriteiten aan weerszijden van de landsgrenzen. Dit onderzoek resulteerde in de Benelux-overeenkomst inzake grensoverschrijdende samenwerking tussen samenwerkingsverbanden of autoriteiten.

*Het agrarisch grondgebied van de gemeente Eysden met op de achtergrond de industrieën gelegen aan de belgische kant van de Maas.
(foto: Rob Ahsmann)*

Plaats van de overeenkomst

Het is belangrijk om naast de inbedding van de overeenkomst zoals hiervoor omschreven, ook de status ervan goed in ogenschouw te nemen

Doel van de overeenkomst is 'de totstandkoming van akkoorden tussen de samenwerkingsverbanden of autoriteiten te vergemakkelijken door voor hen een juridische basis te scheppen voor het organiseren van hun samenwerking op basis van publiekrecht volgens hun eigen wensen en behoeften'(4). Uitdrukkelijk wordt nog op een nevendoelstelling in het psychologische vlak gewezen (5): 'grensoverschrijdend denken en handelen' van bewoners in de grensstreken en de voorbeeldwerking voor andere akkoorden.

Blijkens de (hoofd-)doelstelling van de overeenkomst hebben de lidstaten – gelijk het geval is bij de kaderovereenkomst van de Raad van Europa van 1980 – geen beperking naar beleidssectoren of gebieden van zorg willen aanbrengen. De zinsnede 'samenwerking op basis van publieksrecht volgens hun eigen wensen en behoeften' maakt dit genoegzaam duidelijk. In de Memorie van Toelichting worden nog wel enkele voorbeelden genoemd: verkeersinfrastructuur, ruimtelijke ordening, econo-

mische ontwikkeling, bescherming van het leefmilieu, enzovoorts.

Minstens zo belangrijk is het dat de overeenkomst geen verplichtend karakter heeft. Enerzijds worden samenwerkingsverbanden of autoriteiten niet verplicht tot samenwerking over de grens. De overeenkomst biedt slechts een basis ingeval men daartoe wel besluit. Anderzijds is het niet zo dat lagere overheden, zo zij tot grensoverschrijdende samenwerking besluiten, dit persé in het vat van de onderhavige overeenkomst hoeven te gieten. Grensoverschrijdende samenwerking op privaatrechtelijke basis blijft mogelijk (6). Tenslotte zijn er een aantal aspecten die verband houden met de belemmeringen die lagere overheden aan weerszijden van de grens ondervinden die in de kaderovereenkomst voor grensoverschrijdende samenwerking niet worden geregeld, zoals onder meer de gelijke rechtstoeegang. Teneinde deze aspecten beter te begrijpen is een meer nauwkeurige – artikelsgewijze – bespreking van de overeenkomst (en het precieze object daarvan) geboden.

Samenwerkingsvormen

De overeenkomst geeft in artikel 1 een opsomming

van de samenwerkingsverbanden en autoriteiten op welke zij van toepassing is. Men zou kunnen spreken van een opsomming van de in de overeenkomst bedoelde subjecten. In het eerste lid van dit artikel wordt een concrete opsomming van lagere overheden en openbare diensten gegeven, terwijl het tweede lid voorziet in de mogelijkheid voor lidstaten om nog andere subjecten aan te wijzen waarop de overeenkomst van toepassing zal zijn (7).

Opvallend in de opsomming van het eerste lid is dat in het Belgische geval het Vlaamse, Waalse en Brusselse Gewest buiten de overeenkomst zijn gehouden. Dit heeft te maken met de eigen soevereine positie van deze lichamen binnen het Belgische staatsbestel. Deze uitsluiting valt te betreuren nu de gewesten binnen de sector ruimtelijke ordening belangrijke bevoegdheden hebben bij de vaststelling van Streek- en Gewestplannen.

Naast provincies, gemeenten en waterschappen vallen voor Nederland ook de openbare lichamen, bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen voorzover daartoe in de regeling ingevolge die wet bevoegd, onder de werkingssfeer van de overeenkomst.

Artikel 2 is het eigenlijke hart van de overeenkomst nu daarin de mogelijkheid tot grensoverschrijdende samenwerking voor de in het eerste artikel genoemde subjecten expliciet wordt geregeld. Het eerste lid van dit artikel stelt dat deze subjecten op basis van de onderhavige overeenkomst met elkaar kunnen 'samenwerken teneinde gemeenschappelijke belangen te behartigen'. Blijkens lid 3 blijven de nationale controle- en toezichtsregels overigens van toepassing op de beslissingen genomen op basis van de onderhavige overeenkomst door de subjecten.

In het tweede lid worden drie wijzes genoemd waarop samenwerking kan worden geconcretiseerd: de administratieve of bestuurs-afspraken en het instellen van een openbaar lichaam of een gemeenschappelijk orgaan. De gemeenschappelijke organen moeten blijkens de Memorie van Toelichting (8) worden gezien als fora zonder eigen rechtspersoonlijkheid, een soort vrije ontmoetingsplaats ter versterking van de onderlinge samenwerking. De openbare lichamen bezitten daarentegen wel degelijk rechtspersoonlijkheid en bieden derhalve een handvat voor concrete behartiging van gemeenschappelijke belangen. De status en mogelijke inhoud van bestuursafspraken worden in de overeenkomst niet nader uitgewerkt (9). In artikel 3 en 4 worden speciale regels gegeven voor de situatie dat een openbaar lichaam wordt opgericht. Artikel 4 spitst zich daarbij toe op het toezicht op de besluiten van het bestuur van een openbaar lichaam. Bespreking van dit artikel wil ik hier terzijde laten. De eerste twee leden van artikel 3 handelen over de toekenning en de uitoefening van bevoegdheden. Volgens het eerste lid kunnen de subjecten indien

zij besluiten een openbaar lichaam in te stellen, hiaraan bevoegdheden van regeling en bestuur toe-kennen (10). Het tweede lid geeft aan dat het lichaam rechtspersoonlijkheid bezit en derhalve naar privaatrecht zelfstandig drager is van rechten en verplichtingen. De reikwijdte van de taken en bevoegdheden naar publiekrecht is primair afhankelijk van hetgeen o.g.v. het eerste lid daaromtrent is beslist.

De artikelen 5 tot en met 9 hebben vooral betrekking op de wijze waarop toepassing van de overeenkomst kan worden bevorderd en mogelijke geschillen omtrent beoordeling en uitvoering van (op) de overeenkomst (gebaseerde samenwerkingsovereenkomsten) kunnen worden voorkomen of beslecht. Daartoe worden een aantal ambten en organen een bijzondere rol toebedacht, zoals (eventuele) provinciale ambtenaren voor grenscontacten (art. 5), een Bijzondere Commissie overeenkomstig artikel 31 van het Benelux Unieverdrag (art. 6), het Comité van Ministers (artt. 7 en 8) en de Secretaris-Generaal van de Benelux Economische Unie (art. 9).

De artikelen 11, 12 en 13 hebben – tenslotte – betrekking op werkingssfeer, inwerkingtreding en beëindiging en opzegging van de overeenkomst. Voor wat betreft de opzegging geldt (dat reeds totstandgekomen vormen van samenwerking en bepalingen uit de overeenkomst welke rechtstreeks op die samenwerkingsvormen van toepassing zijn, in beginsel (11) in stand, c.q. van kracht blijven.

Reikwijdte van samenwerking

De Memorie van Toelichting bij de overeenkomst stelt uitdrukkelijk dat de lidstaten zich in deze hebben beperkt tot de concretisering van de kaderovereenkomst van de Raad van Europa (12). Voor het slechten van belemmeringen welke gepaard gaan met het bestaan van landsgrenzen spelen ook andere, niet in deze overeenkomst geregelde aspecten een rol, zoals prealabele informatie, consultatie en een gelijke rechtstoegang.

Alvorens we deze aspecten in de volgende paragraaf nader bezien wil ik stil staan bij de mogelijkheden die de overeenkomst nu juist wel omvat. Opmerkelijk is dat de overeenkomst en de bijbehorende Memorie van Toelichting nauwelijks voorbeelden voor samenwerking geven. Blijkens de memorie gaan de gedachten vooral uit naar de organisatie van diensten (13). Met name worden de diensten voor de bescherming van de burgerbevolking bij rampen, de electriciteitsvoorziening en de reinigingsdiensten genoemd. Omtrent het functioneren van deze (en andere) diensten kunnen bestuurlijke afspraken worden gemaakt, maar evenzeer is het mogelijk om de diensten organiek onder te brengen in een gemeenschappelijke instelling (het openbare lichaam). Zo kan men zich voorstellen dat enkele gemeenten aan weerszijden van de grens een

gemeenschappelijke dienst voor burgerbescherming in het leven roepen waar vervolgens rampenbestrijding, brandweer, ziekenvervoer (verzorging) en dergelijke worden ondergebracht. Uit een oogpunt van milieubeheer kan worden gedacht aan een gemeenschappelijke dienst voor waterzuivering, milieueffectregistratie (metingen e.d.) en (eerder genoemde) afvalbehandeling.

Interessant is echter vooral ook de vraag in hoeverre het beleidsmatig mogelijk is om o.g.v. de overeenkomst tot grotere samenwerking te komen. In hoeverre is het mogelijk om een gemeenschappelijk openbaar lichaam (de meest intense samenwerkingsvorm) de bevoegdheid te verlenen om zelfstandig de publiekrechtelijke bevoegdheden van planning en vergunningverlening, in de vorm van gemeenschappelijk plannen en vergunningen uit te oefenen. Hiertoe moeten we bezien of overdracht van dit type bevoegdheden mogelijk is en in welke mate dit kan geschieden.

Artikel 92 Grondwet (Nederland) stelt dat overdracht mogelijk is, zelfs indien het verdrag waarin dit geregeld wordt daarmee in strijd zou komen met het nationale recht (14). In de optiek van de grondwet is het derhalve denkbaar dat Nederland en België samen een openbaar lichaam instellen dat bijvoorbeeld gemeenschappelijk grensoverschrijdende streekplannen vaststelt. In de onderhavige overeenkomst is overdracht van bevoegdheden een zaak waartoe slechts lagere overheden kunnen beslissen. Dit brengt met zich mee dat – zoals de overeenkomst ook in artikel 3 expliciet stipuleert (15) – slechts die bevoegdheden kunnen worden overgedragen die deze subjecten bijzonderlijk bezitten. Anders dan in het geval van samenwerking tussen nationale overheden (denk bijv. aan de EEG) kan derhalve in casu niet een *algemene* regelgevende of bestuurlijke bevoegdheid worden overgedragen doch hooguit een aantal uit het nationale recht voortvloeiende bevoegdheden van de betrokken subjecten. Zelfs als nationale wetgeving aan weerszijden van de grens zou overeenstemmen zou voor de samenwerkingsvorm geen eigen algemene bevoegdheid (met een eigen rechtskarakter) ontstaan (16). Een openbaar lichaam ingesteld door (bijvoorbeeld) de gemeente Maastricht en Lanaken (B) zal dus geen gemeenschappelijk maar hooguit één Maastrichts bestemmingsplan en één Lanakens plan van aanleg (haarfijn afgestemd) kunnen vaststellen. Plannen, die na vaststelling ieder onder een eigen rechtsregiem (t.w. het Nederlandse resp. het Belgische) vallen en waarbij ook reeds bij de voorbereiding daarvan de nationaal voorgescreven procedures moeten worden gevolgd. In het verlengde hiervan verklaart de overeenkomst – zoals eerder reeds gesteld – de interne controle en toezichtsregelen van toepassing op de besluiten van het openbare lichaam, hetgeen met zich meebrengt dat ieder (deel)-plan aantastbaar is in zoverre het toe-

passelijke nationale recht dit bepaalt (17). Is het met andere woorden zo dat een openbaar lichaam geen gemeenschappelijke streek- en bestemmingsplannen of gemeenschappelijke bouw- of milieuvergunningen mag vaststellen (c.q. afgeven) (18), wel is een optimale afstemmingsmogelijkheid verzekerd. Het openbaar lichaam kan in één besluit, en dus in één in de tijd afgestemde procedure, twee (of meer) plannen of vergunningen geven. Daarmee is een sterke bestuurlijke coördinatie verzekerd. Tegelijkertijd moet worden gesteld dat na het (ene) gemeenschappelijke besluit (dat rechtens geen – of slechts een geheel eigen/geïsoleerde – betekenis toekomt) de nationale onderdelen daarvan op verschillende wijze aantastbaar (kunnen) zijn. Wel behoudt het lichaam daarbij steeds (met uitzondering van het administratieve beroep) vaststellings- en dus ook wijzigingsbevoegdheid.

Geheel anders moeten we aankijken tegen de mogelijkheid om bestuursafspraken te maken terzake van de wijze waarop bepaalde publiekrechtelijke bevoegdheden worden uitgeoefend, bijvoorbeeld de afspraak geen bestemming toe te delen die naar hun ruimtelijke effect strijdig zijn met het ruimtelijke beleid over de grens. Hetzelfde zou kunnen gelden voor het milieubeleid (bijvoorbeeld terzake van de afgifte van milieuvergunningen).

Volgens de toelichting valt dit type afspraken niet onder de werkingssfeer van de overeenkomst (consultatie en informatie). Niet valt in te zien waarom dit zo zou zijn, daartoe is een bestuursafpraak toch bij uitstek geschikt te achten! Tegelijkertijd ligt het voor de hand dat samenwerking, indien eenmaal een vorm is gevonden, als vanzelf informatie-uitwisseling en procedurele afstemming met zich mee zal kunnen brengen.

Ongeregelde aspecten

In het voorgaande werden prelabelle informatie, consultatie en gelijke rechtstoegang genoemd als aspecten die in de grensoverschrijdende samenwerkingsovereenkomst ongeregeld zijn gebleven. Zoals gezegd kan men zich afvragen of de overeenkomst bijvoorbeeld in de vorm van bestuursafspraken niet toch een kader voor consultatie en informatie-uitwisseling kan bieden (19).

De gelijke rechtstoegang moet worden onderscheiden van de regeling van rechtsbescherming in het algemeen. Voor wat betreft dit laatste voorziet het derde lid van artikel 3 erin dat rechtsonderhorige natuurlijke of rechtspersonen in een geschil met een grensoverschrijdend openbaar lichaam het oordeel van de rechter van het eigen land kunnen inroepen volgens de regels en de gronden van het interne recht van dit land (20). Gelijke rechtstoegang houdt in dat natuurlijke en rechtspersonen aan weerszijden van de grens in gelijke mate over rechtsbeschermingsmogelijkheden beschikken (zelfde inspraakmogelijkheden, zelfde beroeps- en bezwaarschrijf-

tenprocedures e.d.). Toepassing van een systeem van gelijke rechtstoegang zou een uitwerking zijn op de besluiten van de derde Benelux Regeringsconferentie van oktober 1975 waar de lidstaten, naast een pleidooi voor prealabele consultatieprocedures hebben gepleit voor doorvoering van 'het beginsel dat een ieder die meent dat hij wordt benadeeld door milieu-aantasting, afkomstig van een ander land in datzelfde land gerechtelijke en administratieve procedures kan aanspannen op dezelfde wijze en met dezelfde rechten als onderdanen van dat land' (21). In de memorie van toelichting bij de overeenkomst wordt overigens opgemerkt dat hoewel de aspecten van consultatie, informatie en gelijke rechtstoegang de overeenkomst te buitengaans, het niettemin mogelijk lijkt dat aan deze aspecten tussen de 'subjecten' aan weerszijden van de grens in goed overleg uitvoering wordt gegeven zonder een formele regeling in het kader van de Benelux.

Conclusie

De Benelux overeenkomst inzake grensoverschrijdende samenwerking is een uiterst voorzichtige stap in het slechten van belemmeringen welke voortvloeien uit het bestaan van landsgrenzen.

Het belang van de overeenkomst is vooral gelegen in het scheppen van een basis op grond waarvan publiekrechtelijke bevoegdheden (van regeling en bestuur) in onderlinge - grensoverschrijdende - samenwerking kunnen worden uitgeoefend. Weliswaar zou ook langs privaatrechtelijke weg kunnen worden samengewerkt maar dit zou in ieder geval de uniformiteit van allerhande samenwerkingsvormen niet ten goede zijn gekomen, terwijl nu ook een regeling voor het voorkomen en beslechten van geschillen is ontwikkeld (22).

Tegelijkertijd is de overeenkomst een wel erg vrijblijvende stap. De onverplichtheid van samenwerking zal - als zo vaak - tot gevolg hebben dat alleen daar waar de belangentegenstellingen klein zijn tot samenwerking worden besloten. Dat mag dan uit een oogpunt van efficiency een goed resultaat opleveren maar we blijven zitten met de echt belangrijke problemen. De situatie waarin enerzijds de gemeente Eysden (Zuid-Limburg) geen invloed op het Belgische beleid inzake vestiging van een chemische industrie aan de Belgische Maaszijde kon uitoefenen, terwijl anderzijds de Nederlandse autoriteiten verzuimen om (bijvoorbeeld in het kader van de streekplanprocedure) serieus met de Belgische gemeente Lanaken, c.q. de Belgische provincie Limburg in overleg te treden over de aanleg van een Oost-West baan voor Vliegvelde Beek, lijkt exemplarisch voor de selectieve samenwerkingsbereidheid. Hierin verandert helemaal niets! Wellicht is het gezegde juist dat men ijzer niet met handen moet willen breken. Als dit zo is dan is er in ieder geval veel aan gelegen om de onderhavige overeenkomst op z'n minst een krachtige ruggesteun te geven door regels te stellen inzake de gelijke rechtstoegang, expliciete regels voor prealabele consultatie en informatie en voorts de harmonisatie van regelgeving in Beneluxverband met vergrote inzet door te voeren.

drs Michiel A. Heldeweg

De auteur is Wetenschappelijk Assistent in het recht, in het bijzonder het Staats- en Bestuursrecht (met bijzondere aandacht voor het recht van de ruimtelijke ordening en het milieu), aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Rijksuniversiteit Limburg.

N o t e n

- (1) Verdrag van 12 september 1986, Tractatenblad '86, 160. Goedkeuring van het Verdrag (in de tekst 'de overeenkomst') heeft nog niet plaatsgevonden.
- (2) De voorlopige uitkomsten van een binnen de Limburgse Universiteit lopend onderzoek lijken dit uit te wijzen. Alleen op het strict informele niveau is er op (ad hoc basis) sprake van overleg.
- (3) Hand. T.K. 83/84, vraag/antwoord 845
- (4) MvT. blz. 1
- (5) MvT. blz. 2
- (6) MvT., toelichting bij artikel 2, blz. 4

- (7) Aanwijzing geschiedt pas na overleg met de andere lidstaten
- (8) MvT. blz. 4
- (9) Evenmin in de MvT. (zie blz. 4 MvT.)
- (10) Uiteraard niet meer bevoegdheden dan die subjecten zelf ogv. het interne recht bezitten en slechts voorzover overdracht daarvan door het interne recht niet expliciet is ontzegd, MvT. blz. 5
- (11) Tenzij bij de samenwerkingsovereenkomst anders is besloten!
- (12) MvT. blz. 2
- (13) MvT. blz. 2

- (14) Ingevolge art. 91 lid 3 Grondwet is dan voor goedkeuring door de Staten Generaal wel een 2/3^e meerderheid vereist.
- (15) Deze beperking spreekt eigenlijk vanzelf!
- (16) Ondertussen stemt de nationale wetgeving van de lidstaten *niet* overeen! Plannen en vergunningen wijken over en weer toch steeds van elkaar af en de overeenkomst sluit daarvoor ook praktisch gezien 'versmelting' van bevoegdheden uit (dit is wellicht anders t.a.v. autonome bevoegdheden zoals bijv. art. 168 Gemeentewet - zorg voor de eigen huishouding).

- (17) Uiteraard is grensoverschrijdend toezicht ondenkbaar.
- (18) Zie noot 18, dit voorbeeld gaat uit van overeenstemmende nationale wetgeving.
- (19) De MvT. stelt dat consultatie en informatie soms ogv. nationale wetgeving uitdrukkelijk zijn geboden!
- (20) Of die regeling helemaal sluitend is, is nog de vraag!
- (21) Basisteksten Benelux, p. 1986 e.v. (Benelux secretariaat). Zie ook Grensoverschrijdende rechtsbescherming, Vereniging voor milieurecht 1985-2.
- (22) Een principieel verschil tussen publiek- en privaatrecht valt mijns inziens ook hier niet te maken!